

ARTICLE INFO

Received: 01st October 2022

Accepted: 05th October 2022

Online: 12th October 2022

KEY WORDS

Mamlakat taqdiri, vaziyatni xolisona baholash, makroiqtisodiy barqarorlik, sanoat tarmoqlarini rivojlantirish.

Kirish: Mustaqillik yillarida aholi turmush darajasini oshirish, munosib ish o'rinlari bilan ta'minlash hamda kadrlar tayyorlash masalalariga katta e'tibor berilmoqda. Shu bilan birga, samarali iqtisodiy islohotlar hamda intellektual salohiyat bilan bog'liq bo'lgan sohalardagi bir qator ijobiy o'zgarishlar natijasida sezilarli muvaffaqiyatlarga erishilmoqda.

Mehnat bozorida yoshlarga qaratilayotgan alohida e'tibor bois, jami aholiga nisbatan ish bilan ta'minlash ulushi yuqori bo'lmoqda. Ularga jamiyatda munosib o'rin topishiga ko'maklashish va tashabbus ko'rsatib mehnat qilishini qo'llab-quvvatlash bo'yicha tizimli ishlar yo'lga qo'yildi. Yaratilayotgan imkoniyatlardan unumli foydalanayotgan yoshlar esa, barcha sohalarda o'z qobiliyatini namoyon etmoqda. Binobarin, mamlakat taqdiri uchun mas'uliyatni chuqur his etadigan, mustaqil va yangicha fikrlaydigan yosh kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish

TADBIRKORLIK FAOLIYATI NATIJASIDA AHOLINING ISH BILAN BANDLIK DARAJASINI OSHIRISH YO'LLARI

Mehriniso Mamadalieva Ergashboy qizi

Andijon Mashinasozlik instituti Iqtisodiyot fakulteti Menejment

yo'nalishi 4-kurs talabasi

Telefon raqam: +998950962096

Email: mehrinisomamadalieva01@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7188585>

ABSTRACT

Mazkur maqolada, Tadbirkorlik faoliyati natijasida aholining ish bilan bandlik darajasini oshirish yo'llari va umimiy Respublika bo'ylab ish o'rinlarining yaratilishi haqida qisqacha mazmunda yoritib berishga harakat qilganmiz.

vazifasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Asosiy qism: Mehnat bozorida vaziyatni xolisona baholash, mehnatga layoqatli aholi sonini xalqaro standartlarga muvofiq aniqlash hamda mehnat resurslari balansini ishlab chiqish tartibini shakllantirishda Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari hamda Mehnat vazirligining ish bilan ta'minlash masalalarini o'rganish natijalaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Mehnat resurslari balansi ma'lumotlariga ko'ra, 2015 yilda respublikaning jami mehnat resurslari 18,3 mln kishini tashkil etib, shundan 99,4 foizi mehnatga layoqatli aholini, qolgan qismi esa ishlayotgan o'smirlar va pensionerlarni tashkil qiladi.

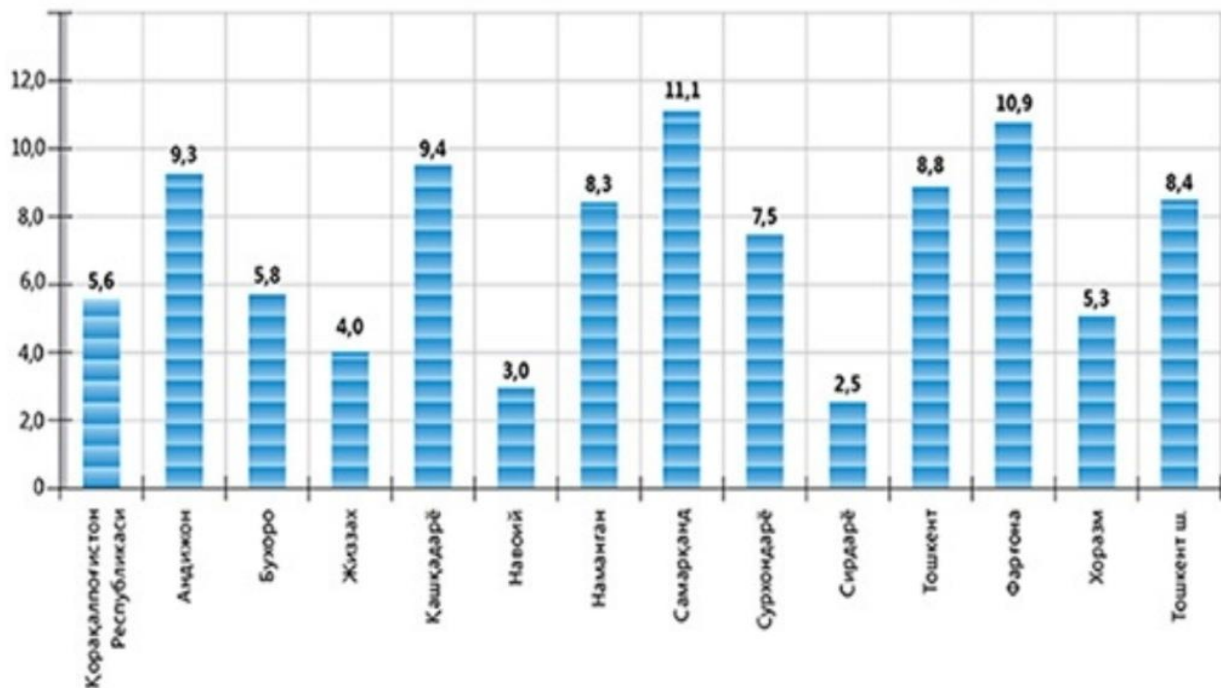
Bundan tashqari alohida ko'rsatib o'tish joizki, mehnat resurslarining 75,3 foiz qismi yoki 13,8 mln nafari iqtisodiy faol aholi toifasiga, shundan 13,1 mln nafari ish bilan band aholi toifasiga kiradi. Bundan

ko'rinadiki, iqtisodiy faol bo'lgan aholining ish bilan bandlik darajasi 94,8 foizni tashkil et-moqda. Mehnat resurslari tarkibidagi qolgan 4,5 mln nafari iqtisodiy nafaol aholi bo'lib, ular ja-mi mehnat resurslarining 24,7 foiz qismini tashkil qiladi. Yuqorida

keltirganimizdek, 2015 yil yakuniga ko'ra aholining ish bilan bandlik darajasi iqtisodiy faol aholiga nisbatan 94,8 foizni, mehnat resurslariga nisbatan esa 71,4 foizni tashkil etdi.

1-расм

Худудларнинг жами меҳнат ресурсларидаги улуши, % да

Mamlakatda kichik biznes rivoji uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar va qo'llab-quvvatlash mexanizmlari samarali ishlayotganligi tufayli, aholining ish-bilarmonlik qobi-liyati kengayishi, yoshlarda tadbirkorlik tashabbusi ortishi kuzatilmoqda. Bu jihatlar o'z navbatida, istiqbolli taklif va tashabbuslarni o'z vaqtida rag'batlantirishga katta yo'l ochib bermoqda. Natijada, ish bilan band aholining aksariyat qismi aynan kichik biznes sohasida mehnat qilmoqda, tarmoqning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi esa ortmoqda. KBXT rivojiga keng yo'l ochib berilganligi aholi bandligining oshishi va daromadlari o'sishida muhim omil bo'lish

bilan birga, iqtisodiyotni izchil rivojlantiruvchi, jamiyat barqarorligini ta'minlovchi kafolat vositalaridan biriga aylandi.

Bu makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga, iqtisodiyot rivojlanishiga, aholining hayot darajasi va sifati izchil o'sishiga mustahkam zamin yaratmoqda. Daromadlar ortib borishi esa, o'z navbatida, oilalarning moddiy ahvolini sifat jihatdan o'zgartiryapti. Bu eng muhim, ta'bir joiz bo'lsa, ustuvor ahamiyatga ega. Bunda sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalar bilan ta'minlash jahon bozoriga raqobatbardosh mahsulotlar chiqarish imkonini bermoqda.

Qayd etish kerakki, sanoat tarmoqlarini rivojlantirish, chuqur qayta ishlangan mahsulot hajmini ko'paytirish, qishloqqa sanoatni olib kirishni samarali tashkil etish hududlarda ishlab chiqarish kuchlarini mutanosib ravishda joylashtirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. 2015 yilda aholi bandligi bo'yicha amalga oshirilgan ishlar natijasida tarmoqlar tuzilmasida quyidagi manzara hosil bo'ldi:

- sanoatda 1668,3 ming kishi, jami bandlikdagi ulushi 12,8 foiz;
- qishloq va o'rmon xo'jaligi ulushi 27,7 foiz;
- qurilishda 1248,5 ming kishi, jami bandlikdagi ulushi 9,6 foiz;
- transport va aloqada 710,7 ming kishi, jami bandlikdagi ulushi 5,4 foiz;
- savdo va umumiy ovqatlanishda 1481 ming kishi;
- ijtimoiy sohalarda 3053 ming kishi, jami bandlikdagi ulushi 23,4 foiz;
- KBXTning jami bandlikdagi ulushi 78 foizni tashkil etdi.

Respublikamizda vaqtincha ishsizlik mavjudligi sabablaridan biri - ishchi

kuchiga bo'lgan talab va taklif o'rtasidagi nomutanosiblikdir. Ya'ni, ish bilan band bo'lmagan aholining katta qismi malakasiz xodimlar va mehnat bozoriga birinchi marta chiqayotgan yoshlarni tashkil etmoqda. Aksincha, iqtisodiyot tarmoqlarida yuqori malakaga va ish tajribasiga ega bo'lgan kadrlarga talab ortib bormoqda.

Iqtisodiy faol aholi bandligini hududlar bo'yicha taqsimlanishini tahlil qiladigan bo'lsak, bunda o'ziga xos jihatlarni kuzatish mumkin.

Birinchidan, Qoraqalpog'iston Respublikasi (65 %), Jizzax (63,4 %), Namangan (67,5 %), Qashqadaryo (70,1 %) va Surxondaryo (71,4 %) viloyatlarida mehnat resurslarining, ya'ni aholining iqtisodiy faollik darajasi pastligi kuzatiladi. Shuning hisobiga mazkur mintaqalarda band aholining jami mehnat resurslaridagi ulushi respublika ko'rsatkichiga nisbatan ancha past ko'rinishga ega. Ushbu holatlar mazkur hududlardagi demografik jarayonning murakkabligi bilan bog'liq.

Ikkinchidan, hududlar bo'yicha aholi va mehnat resurslarining notekis taqsimlanganligi sababli ish bilan band

bo'lganlar soniga ko'ra viloyatlar o'zaro farqlanadi. Jumladan, yuqorida qayd etib o'tilganidek, respublika bo'yicha jami ish

bilan band aholining ulushi yuqori bo'lgan hududlarni Samarqand (11,1 %), Farg'ona (10,9 %), Qashqadaryo (9,4 %), Andijon (9, %), Toshkent (8,8 %) va Namangan (8,3 %) viloyatlari hamda Toshkent shahri (8,4 %)ni tashkil etgan bo'lsa, Sirdaryo (2,7 %), Navoiy (3,2 %), Jizzax (3,4 %) va Xorazm (5,3 %)ga teng ekanligini ko'rish mumkin.

Uchinchidan, ishlab chiqarish kuchlari notekis joylashganligi sababli hududiy tarmoqlarda bandlik turlicha ko'rinishga ega bo'lib, Toshkent shahri va Toshkent, Farg'ona, Navoiy, Samarqand hamda Buxoro viloyatlarida aholining sanoat, qurilish, transport sohalarida bandligi nisbatan yuqori. Qishloq xo'jaligi sohasida esa Surxondaryo, Qashqadaryo, Namangan, Jizzax va Sirdaryo viloyatlarida yuqori deyish mumkin.

Qayd etilgan mulohazalar mamlakatimizda iqtisodiy faol aholining ish bilan bandlik darajasini oshirish lozimligini ko'rsatadi. Buning uchun esa, «Ishga joylashtirishga muhtoj mehnat bilan band bo'lmagan aholini hududlar bo'yicha hisoblab chiqish metodikasi»ni yanada takomillashtirgan holda «Mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot va istiqbol balansini ishlab chiqish metodikasi»ni ishlab chiqish hamda respublika hududlarida uni amaliyotda qo'llanilishini joriy etish lozim.

Mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot va prognoz balanslari quyidagi maqsadlar uchun ishlab chiqiladi:

- aholi bandligini, birinchi navbatda, yoshlarni va mehnatga layoqat yoshiga yetgan va birinchi marotaba mehnat bozoriga kirib kelayotganlar bandligini ta'minlash uchun ish o'rinlari tashkil etish parametrlarini aniqlash;

- mehnat bozori talab va taklifi balansi va tuzilmasidagi nomutanosiblikni baholash;
- hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish strategiyasini hisobga olgan holda mehnat bozori istiqbolini aniqlash;
- ta'lim muassasalari tomonidan kadrlar tayyorlash miqdorini aniqlash.

Ushbu metodikada quyidagilar aks ettirilishi lozim:

Birinchidan, O'zbekiston Respublikasining mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansining namunaviy tuzilmasi. Istiqbolni belgilashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni bartaraf qilish uchun mazkur namunaviy tuzilmada ko'rsatkichlar nomi, ularni hisoblash algoritmi, hisobot balansi, bahoda (joriy yil) va prognoz balansi (kelgusi yil) o'z aksini topishi kerak.

Shuningdek, namunaviy tuzilma satrlarida: mehnat resurslari soni, ya'ni iqtisodiy faol va iqtisodiy nafaol aholi soni turlari bo'yicha; ishchi kuchi taklifi va unga bo'lgan talab hamda ular o'rtasidagi farq (balans «+» yoki «-») turlari bo'yicha; toifalar kesimida aholining ishga joylashtirish darajasi bo'lishi lozim.

Ikkinchidan, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini shakllantirish uchun ma'lumotlar taqdim etish sxemasi. Ushbu sxemada ma'lumotlar mazmuni (nomi)ni, ma'lumotlarni taqdim etuvchi vazirlik va idora nomini, ma'lumotni taqdim etish muddatini hamda qayerga taqdim etilayotganini aniq ko'rsatib o'tish maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirish balansini ishlab chiqishning tashkiliy sxemasi. Sxema chora-tadbirlar nomi, amalga oshirish bosqichlari va muddatlari hamda ijro uchun

mas'ul tashkilotlarni qamrab olgan holda quyidagi to'rtta yo'nalishda bo'lishi lozim:

- ma'lumot bazasini shakllantirish;
- hisobot balansini ishlab chiqish;
- prognoz balansini ishlab chiqish;
- ularning amaliyotda qo'llanilishi.

Yuqorida qayd etilgan namunaviy tuzilma va sxemalar ishlab chiqilib, tasdiqlangandan keyin respublikaning mutasaddi vazirlik va idoralari ushbu tuzilma va sxemalar asosida O'zbekiston Respublikasi bo'yicha jami va hududlarning mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot balansini ishlab chiqish lozim.

Shuningdek, hisobot balansidan tashqari mutasaddi vazirlik va idoralar bo'yicha jami va hududlarning mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot balansini ishlab chiqish lozim.

Shuningdek, hisobot balansidan tashqari mutasaddi vazirlik va idoralar bo'yicha jami va hududlarning mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning kelgusi yil uchun prognoz balansini ishlab chiqilishi zarur:

- aholi sonining prognoz ko'rsatkichlari (demografik prognozi);

- mehnat resurslari, bandlik va aholini ishga joylashtirishning hisobot balansini;

- respublika va hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy, iqtisodiyot tarmog'ini rivojlantirish prognoz parametrlari;

- mehnat bozoriga kirayotgan ta'lim muassasalari bitiruvchilari prognoz ko'rsatkichlari;

- davlat va xo'jalik boshqaruvi organlari tarmoqlarida kadrlarga bo'lgan ehtiyojlarni baholash to'g'ri-sidagi ma'lumotlardan foydalaniladi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, yuqorida qayd etib o'tilgan metodikani ishlab chiqish va uni amaliyotga joriy etish orqali mehnat resurslari, bandlik va aholini, ilk marotaba mehnat bozoriga kirib kelayotgan yoshlarni ishga joylashtirishni har tomonlama, sifatli va ob'yektiv tahlil qilish, ish bilan bandlik darajasini oshirish uchun zamin yaratiladi. Bu esa, an'anaga ko'ra har yil ish o'rinlari tashkil etish va aholi bandligini ta'minlash dasturi loyihalarini ishlab chiqishda foydalanish va amaliyotdagi samaradorligini yanada oshirish imkonini beradi.

References:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi. (Yangi tahriri) - T.: O'zbekiston, 2012.
2. O'zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi. - T.: "Iqtisodiyot huquq dunyosi", 2010.
3. O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonun "Xalq so'zi" gazetasi, 2012 yil 27 aprel.
4. O'zbekiston Respublikasining «Aholini ish bilan ta'minlash to'g'risida»gi qonuniga sharhlar, -T.: "Sharq", 2000. -375 b.
5. O'zbekiston Respublikasining «Axborotlashtirish to'g'risida»gi Qonun «Xalq so'zi» gazetasi, 2014 yil 11 fevral N 29.